

สภาพและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏ
ในคัมภีร์จามเทววงศ์

A STUDY OF THE STATE AND CONSERVATION OF ARCHAEOLOGICAL
SITES IN CAMADEVIVAMSA SCRIPTURE

เทพประวิณ จันทร์แรง¹

Thepprawin Chanreang¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ถนนพระปกเกล้า ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงใหม่ 50200¹

Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus, Prapokklao Road, T. Phrasingh, Mueang District,
Chiang Mai Province 50200¹

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยสภาพและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทววงศ์ในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสาร (Documentary Research) และได้ทำการสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลในคัมภีร์จามเทววงศ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผลของการศึกษาพบว่า ประวัติและความเป็นมาเกี่ยวกับคัมภีร์จามเทววงศ์นั้น มีจุดเริ่มจากการที่ฤาษีวาสุเทพได้สร้างเมืองขึ้น และได้ส่งทูตนำราชสารไปอัญเชิญเชื้อพระวงศ์จากเมืองละโว้เพื่อมาปกครองเมืองแห่งนี้ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระเจ้ากรุงละโว้ได้พระราชทานพระนางจามเทวีมาเป็นกษัตริย์ครองเมืองหริภุญไชย

เส้นทางโบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทววงศ์ มีปรากฏชัดเจนว่า เมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นมาเมืองหริภุญไชยในครั้งนั้น พระองค์ทรงนำพระไตรปิฎกพร้อมนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 500 รูปมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในระหว่างเส้นทางที่พระนางได้เดินทางมาทรงมีดำริให้สร้างพระพุทธรูปและสร้างวัดเป็นจำนวนมาก และเมื่อเสด็จมาถึงเมืองหริภุญไชยแล้วได้สร้างวัดไว้ประจำ 4 ทิศ จำนวน 7 วัด ปรากฏตามหลักฐานประกอบด้วย วัดกู่ละมั่ง วัดพระคง วัดประตูลี้ วัดดอนแก้ว วัดมหาวัน วัดสันปายางหลวง และวัดจามเทวี

สำหรับแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทววงศ์ คือ การดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถานให้คงไว้ตามสภาพเดิม การชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น การบูรณะการซ่อมแซมให้เหมือนเดิม และการทำให้โครงสร้างของโบราณกลับคืนสู่สภาพเดิม สิ่งสำคัญในการอนุรักษ์บำรุงรักษาโบราณนั้นก็คือสร้างจิตสำนึก ความรัก ความหวงแหนของคนในพื้นที่และ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย

รู้จักคุณค่าความเป็นมาของโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และพัฒนาเพื่อนำไปสู่การนำทุนทางวัฒนธรรม ภายใต้วัฒนธรรมแห่งภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาให้คงความงดงามอย่างถาวรสืบต่อไป

คำสำคัญ : การอนุรักษ์โบราณสถาน คัมภีร์จามเทวีวงศ์

ABSTRACT

The research “A Study of the State and reservation of Archaeological Sites in Camadevivamsa” is a documentary research mixing with the field interviews. The data of two parts were analyzed together to maximize the benefits. Its results were found as follows: According to the historical background of the Camadevivamsa scripture, it has begun when the hermit named Vasudeva established a city and assigned the minister to submit the invitation letter for the Lavo royalty to rule over the Haripunchai region. This was the one reason for the King of Lavo, who had graciously conferred Queen Camadevi to dominate the city – Haripunchai. The ancient route found in the Camadevivamsa scripture was described that Queen Camadevi came to the Haripunchai city with 500 monks for the sake of propagating Buddhism. During the walking trails, many of Buddha images and Buddhist temples had been built for the purposes of her kind wish. During the time of occupying Haripunchai city, seven important temples had been constructed at the four directions of the city. The name list of those temples has been identified as Wat Kulamak, Wat Phra Kong, Wat Prato Lee, Wat Don Kao, Wat Mahawan, Wat San Payang Luang, and Wat Cammadevi.

Last, the guidelines for conserving the archaeological sites as appeared in the Camadevivamsa can be summarized as follows to maintain the structure of those ancient buildings as its original, to delay the damage to be occurred, to restore the old ones, and to renovate as its original structure. The most important thing of conserving the archaeological sites is to create awareness and consciousness in the historical background of those ancient sites based on the Buddhist perspectives in order to maintain the magnificent of those ancient sites as long as possible.

KEYWORDS : Conservation of Archaeological, Scripture Camadevivamsa

บทนำ

ตั้งแต่สมัยโบราณ จุดประสงค์ในการสร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งได้แก่ วัดและวัง คือ ความศรัทธาต่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ รูปแบบสถาปัตยกรรมทั้งหลายต่างได้รับอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมจากต้นแบบในอินเดีย ศรีลังกา และเขมร พระราชนิยกิจสำคัญอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์ คือ การสร้างและทำนุบำรุงพระศาสนา โดยการสร้างวัดและปูชนียสถานในพุทธศาสนาซึ่งในทางการเมือง การสร้างพระอารามเป็นการประกาศพระบรมเดชานุภาพและความมั่นคงของราชอาณาจักร ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ อย่างไรก็ดีตามด้วยความจำกัดของทรัพยากร จึงมีพระมหากษัตริย์เพียงบางพระองค์เท่านั้นที่ดำเนินพระราชกรณียกิจนี้ได้สำเร็จ ปูชนียสถานที่ทรงสร้างเหล่านี้ ต่อมากลายเป็นอนุสาวรีย์แห่งความยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ แต่นั่นก็เป็นเพียงเรื่องทางโลกหรือวัตถุในทางจิตใจแล้ว การรักษามรดกทางวัฒนธรรมของไทยเป็นเรื่องยาก ไม่ออกจากความศรัทธาและความต้องการจะสืบทอดพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ หรือแม้กระทั่งความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ปน ๆ กันอยู่ในนามของศาสนาพุทธ คนไทยเชื่อว่าศรัทธาในศาสนาพุทธและการบริจาคเพื่อศาสนาจะนำไปสู่ชีวิตและภพภูมิที่ดี เช่น นิพพาน แดนสุขาวดี ซึ่งเป็นสถานที่หลังความตายที่ดีกว่าโลกมนุษย์ (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, 2558)

จามเทวีวงศ์นี้พระโพธิ์รังสี พระภิกษุชาวล้านนาเป็นผู้รจนา โดยถือเค้าโครงเรื่องเดิมมาจากภาษาไทยแล้วแปลเป็นภาษาบาลี จามเทวีวงศ์จัดเป็นตำนานฝ่ายเมืองเพราะได้กล่าวถึงพระราชประวัติของพระนางจามเทวี ตั้งแต่ต้นจนได้รับทูลเชิญเสด็จมาเสวยราชสมบัติเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งนครหริภุญไชย

พร้อมทั้งกล่าวถึงพระราชวงศ์ของพระนางโดยตลอด นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงภูมิประเทศสถานที่ และชุมชนต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือในสมัยอาณาจักรหริภุญไชย โดยเฉพาะในเขตจังหวัดลำพูนและลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่บางส่วน อาจกล่าวได้ว่า จามเทวีวงศ์เป็นตำนานและพงศาวดารหนึ่งในแถบภาคเหนือของประเทศไทย ที่จัดเป็นตำนานเพราะเนื้อเรื่องแสดงถึงกิจการอันมีแต่ปางหลังที่กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย และเขลางค์นคร (พระโพธิ์รังสี, 2510) ส่วนที่จัดเป็นพงศาวดารนั้น โดยเหตุที่เนื้อเรื่องกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของราชวงศ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับชาติบ้านเมือง ในการครองเมืองหริภุญไชยของพระนางจามเทวี และพระเจ้ามหันตยศ จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอาทิจจราช จากการศึกษาเบื้องต้นทำให้ทราบถึงการปกครองประเทศในอาณาจักรหริภุญไชย และเรื่องราวการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ โยงไปถึงตำนานพระนางจามเทวีและการก่อตั้งชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนล่างด้วย

โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์แสดงให้เห็นความวิริยอุตสาหะในการสร้างทำให้เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูป การสร้างเมืองเขลางค์นคร การสร้างเมืองอาลัมพางคนคร กล่าวได้ว่า สภาพปัญหาที่เกิดกับโบราณสถานในจังหวัดลำพูนนั้น เกิดจากความเสื่อมโทรมของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างตัวโบราณสถาน โดยเฉพาะอิฐและปูน โบราณสถานหลายแห่งถูกปล่อยให้รกร้างโดยไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าไปสำรวจ และดูแลอย่างจริงจัง เช่น กู่เฮือง กู่पालาน กุ๋นยเก้ กู่บ้านโง้ง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมศิลปะล้านนาที่สวยงาม และกู่ไก่หลังวัดไถ่แก้ว เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์จามเทวีวงศ์ เนื่องจากจามเทวีวงศ์เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในอดีตที่รจนาขึ้นตามปณิธานของพระสงฆ์ผู้หวังสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองถึง 5,000 พรรษา ซึ่งปรากฏชื่อวัดตามเส้นทางบุญของพระนางจามเทวีในจังหวัดลำพูน จำนวน 7 วัด ได้แก่ วัดกู่ระม็ก วัดประตูลี้ วัดมหาวัน วัดพระคงฤาษี วัดดอนแก้ว วัดจามเทวี วัดสันป่ายางหลวง รวมทั้งการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา และแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของวัดและชุมชนที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์ ในบริบทชุมชนที่เปลี่ยนแปลง ท่ามกลางการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างไร้พรมแดน โบราณสถานจำเป็นต้องได้รับการดูแลและบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพทั้งในเชิงคุณค่าและคงอัตลักษณ์อย่างยั่งยืน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบนได้ดียิ่งขึ้นจึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย ในครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาเกี่ยวกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์
2. เพื่อศึกษาเส้นทางโบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา ตำนาน ที่เกี่ยวกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์ และได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์และ

เก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อตรวจทาน และเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และวิเคราะห์สรุปผลการศึกษาวิจัยมาสรุปให้ได้วิธีการหรือแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน และนำเสนอข้อมูล โดยกระบวนการและวิธีการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้

1. ศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร ทบทวนวรรณกรรม ความรู้ที่เกี่ยวกับด้านประวัติศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 และชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

2. การศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการศึกษาวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ หรือ โดยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ รวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีกรอบคำถาม ในทำการศึกษาโดยการสำรวจ ลงพื้นที่ บันทึกข้อมูลในพื้นที่จริง ผู้วิจัยได้คัดเลือกวัดที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวี จำนวน 7 วัด เพื่อเป็นตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ โดยใช้การวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เนื่องจากเป็นวัดที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวี ซึ่งเกี่ยวข้องกับศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลผู้ให้ข้อมูล ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัดปรากฏในคัมภีร์จามเทวี โดยพื้นที่วัดกู่ระม็ก วัดพระคง วัดประตูลี้ วัดดอนแก้ว วัดมหาวัน วัดสันป่ายางหลวง และวัดจามเทวี ในจังหวัดลำพูน จำนวน 7 วัด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้แก่เจ้าอาวาส จำนวน 7 รูป ผู้เชี่ยวชาญ ประชาชน

ท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 20 คน รวมจำนวน 27 คน และจัดสนทนากลุ่มย่อยจากนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิในลักษณะการสัมมนาเชิงวิชาการ

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ประการแรก คือ การศึกษาประวัติและความเป็นมาเกี่ยวกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์พบว่า ผลงานการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานของพระนางจามเทวีนั้น ส่วนใหญ่มักมีการศึกษาวิจัยจากเอกสารโบราณทางประวัติศาสตร์ 3 ชิ้นหลัก ๆ ด้วยกัน คือ จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานมูลศาสนา ซึ่งเป็นผลงานเขียนของพระสงฆ์ล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เช่น ผลงานการศึกษาวิเคราะห์ตำนานภาคเหนือเพื่อนำมาสอนวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งนำพระนางจามเทวีวงศ์มาศึกษาโลกทัศน์ และบทบาทหน้าที่ของตำนาน (วรภา เลหาพิญแสง, 2545) ผลงานการศึกษาวิเคราะห์ผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรหริภุญไชย (ธนะรัตน์ สุภาแสน, 2554) มีนัยที่สำคัญที่ซ่อนอยู่ในตำนานเป็นบทบาทผู้นำของพระนางจามเทวี นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่พยายามศึกษาหลักฐานด้านโบราณคดีเกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวี ดังการจัดกิจกรรมประชุมเสวนาหัวข้อ “ย้อนรอยพระนางจามเทวี : ตามหาท่าเชียงทองสองปากแม่น้ำปิง” ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย (เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจจันทร์, 2553) ส่วนผลงานการค้นคว้าที่นำข้อมูลจากตำนานเรื่องพระนางจามเทวีมาศึกษาค้นคว้าวิจัยในปี พ.ศ. 2527 ฉลาดชาย รมิตานนท์ ศึกษาเรื่องผีเจ้านายผลการศึกษาพบว่า ผีเจ้าพ่อขอมือเหล็ก ซึ่งเป็นผีเมืองเชียงใหม่จะไม่ไปเข้าทรงที่จังหวัดลำพูน เพราะไม่ชอบที่นางจามเทวีใช้เวท

มนต์ทำร้ายขุนหลวงวิลังคะ ซึ่งเป็นทหารนักรบเช่นเดียวกับตน ส่วนผีเจ้าพี่แสนแสนแล้วว่า ตนสามารถไปเข้าทรงที่ลำพูนได้ แต่ขึ้นนั่งบนหอผีเจ้าภาพไม่ได้สาเหตุเพราะพระนางจามเทวีข่มขุนหลวงวิลังคะไว้ เป็นต้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ไกรศรี นิมมานเหมินท์ คนแรกที่นำเอาตำนานเรื่องเล่าของพระนางจามเทวีและขุนหลวงวิลังคะมาแต่งเป็นหนังสือและเรียบเรียงเป็นโคลงชื่อ กาพย์เจียจามเทวีและวิลังคะ (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2530) เป็นผลงานประพันธ์ที่มีความคลาสสิกจึงถือว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งที่รวบรวมเรื่องเล่ามาให้สูญหาย ในปี พ.ศ. 2546 กิตติ วัฒนมะหาตม์ เรียบเรียงหนังสือ “จอมนางหริภุญไชย” เป็นผลงานการเรียบเรียงตำนานพระนางจามเทวีที่สมบูรณ์เล่มหนึ่ง (กิตติ วัฒนมะหาตม์, 2550) ต่อมาในปี พ.ศ. 2551 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้นำเสนอบทบาทของตำนานพระนางจามเทวีกับขุนหลวงวิลังคะที่มีผลต่อการกำหนดทิศทางความเชื่อของคนในสังคมเกี่ยวกับผู้หญิงล้านนากับการเมืองในอดีต (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2554) หลักฐานดังกล่าวมาแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระนางจามเทวีเป็นบุคคลที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน

ยุคสมัยก่อนที่จะเป็นหริภุญไชยในปัจจุบันว่า อาณาจักรของลำพูนนั้นมีมายาวนาน พระพุทธศาสนาได้เข้ามาในสมัยสุวรรณภูมิซึ่งถือเป็นสมัยที่มีความยาวนานทางประวัติศาสตร์อีกยุคสมัยหลังจากสุวรรณภูมิก็มีพูน ทวาราวดี เจนละ ศรีวิชัย และละโว้ สมัยที่อาณาจักรพูนนั้นเสื่อมอำนาจ ขอมเข้ามาแทนที่ ทางลำพูนเป็นอาณาจักรเจนละ เมืองทางตะวันตกเป็นทวาราวดี เมืองทางใต้เป็นศรีวิชัย และต่อมาทวาราวดีก็แผ่ขยายอิทธิพล

มาจนถึงลพบุรี เนื่องจากเมืองหริภุญชัยถูกปกครองด้วยสตรี ทำให้อาณาจักรถูกรุกรานโดยศัตรูได้ง่าย ทำให้กษัตริย์เมืองต่าง ๆ หมาหยดที่จะได้พระนางจามเทวี ซึ่งหนึ่งในนั้น คือขุนหลวงวิลังคะ เมื่อทราบข่าวพระนางจามเทวีขึ้นมายู่ที่เมืองหริภุญชัยก็ตกหลุมรักตั้งแต่ได้ยิน ยิ่งพอมาเห็นตัวจริงของพระนางจามเทวีก็หลงรักขนาดกินไม้ไผ่จนไม่หลับ จึงพยายามด้วยวิธีต่าง ๆ ที่จะทำให้พระนางจามเทวีใจอ่อนยอมมาเป็นคู่ของตนเองให้ได้ ท้ายที่สุดก็ไม่สำเร็จ ทำให้ขุนหลวงวิลังคะฆ่าตัวตาย เป็นเหตุให้พระนางจามเทวีต้องไปบวช แต่ก่อนจะไปบวช พระนางได้สร้างวัดไว้ทุกมุมรอบเมืองหริภุญไชยเพื่อชะลอข้าศึกในการเดินทางมาทำสงคราม เนื่องจากมีเมืองต่าง ๆ ที่มีความต้องการจะยึดครองเมืองหริภุญไชยอยู่มาก นี่คือนโยบายของการสร้างวัดสำคัญต่าง ๆ ของเมืองนั่นเอง และเมื่อมีการสร้างวัดเสร็จสิ้นก็มีการสร้างเครื่องรางเพื่อให้คนล่าพญานาคใช้เป็นขวัญกำลังใจในยามคับขัน เช่น พระรอด เพื่อไว้ป้องกันตัวในยามศึกสงคราม พระคง เพื่อให้อยู่ยงคงกระพันเป็นต้น (วิโรจน์ อินทนนท์, 2557)

ดังนั้นพระนางจามเทวี จึงเป็นบุคคลที่มีตัวตนและมีหลักฐานทางประวัติความเป็นมา นานกว่านับพันปี ได้ประสูติเมื่อปี พ.ศ. 1176 เจริญพระชันษาที่กรุงละโว้ ได้รับการอภิเษกเป็นเจ้าหญิงกรุงละโว้ เมื่อพ.ศ. 1190 อภิเษกสมรสกับเจ้าชายรามราช เมื่อ พ.ศ. 1198 พระชนมายุ 22 พรรษา ถวายสัตย์พรหมสร้างนครหริภุญไชย ปี พ.ศ. 1198 - 1200 ขณะที่พระองค์มีพระชนมายุระหว่าง 22 - 24 พรรษา ทรงเสด็จมาครองนครหริภุญไชยตามคำเชิญของภานีที่นำโดยทูตคณะละโว้ เมื่อปี พ.ศ. 1202 ขณะพระชนมายุ 26 พรรษา ประสูติพระราชโอรสในปีเดียวกันที่ขึ้นครองราชย์ สวรรคต

ในปี พ.ศ. 1272 พระชนมายุ 92 พรรษา พระราชประวัติของพระองค์มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ พระองค์มีใช้เป็นเพียงตัวละครในนิทาน หรือตำนานเรื่องเล่าเท่านั้น แต่มีตัวตนอยู่จริงปรากฏเป็นหลักฐานประจักษ์พยานให้เห็นถึงปัจจุบัน

ผลการวิจัยประการที่สอง คือ การศึกษาเส้นทางโบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์ พบว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 - 12 นั้น มีการนับถือทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธร่วมกัน แสดงว่าศาสนาทั้งสองอยู่ร่วมกันได้ แต่การที่จะบอกว่าศาสนาใดมีความสำคัญมากน้อยกว่ากันหรือไม่ นั้น น่าจะอยู่ที่ความเลื่อมใสของชนชั้นปกครองของแต่ละยุคสมัย สอดคล้องกับ เพ็ญสุภา สุขคตะใจจันทร์ และคณะ (2556) กล่าวว่า ในอดีตดินแดนสุวรรณภูมิหรืออุษาคเนย์ก่อนยุคพุทธกาลราวสองถึงสามพันปีก่อน นั้น ชนพื้นเมืองเคยนับถือบูชาเทพมาก่อน แรกเริ่มก็สถาปนาสัตว์ร้ายที่ตนไม่สามารถพิชิตได้มาเป็นเทพ ได้แก่ งู จระเข้ วัวป่า นกเหยี่ยว ต่อมาเมื่อหมดยุคของการไล่ล่ามนุษย์กินคนหันมากินข้าวแทน จึงเริ่มบูชาเทพเพื่อขอฝนเห็นได้จากล่องกบหรือกลองมโหระทึกที่ใช้ในพิธีกรรมเพื่อการเกษตร พัฒนาขึ้นมาอีกขั้นมีการติดทองคำขายกับชาวอารยันหรืออินโด - โรมัน ชาวสุวรรณภูมิจึงหันมานับถือสัตว์ชั้นสูงที่เชื่อว่าเป็นมงคลแทน ได้แก่ นกยูง หงส์ หอยสังข์ ช้างโค ส่วนสัตว์ร้ายพวกงูเงี้ยวเขี้ยวขอถูกจับเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นนาคบ้าง มกรบ้าง ต่อมาเมื่อมีศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู สัตว์เหล่านี้ถูกสถาปนาขึ้นเป็นพาหนะหรือสัญลักษณ์ขององค์เทพต่าง ๆ อาทิ โคเป็นพาหนะของพระอิศวร ช้างหมายถึงพระคเณศ หงส์เป็นพาหนะของพระพรหม หอยสังข์เป็นอาวุธของพระนารายณ์หรือท้าวรามเทพ ส่วนนกยูงเป็นพาหนะของขันทีทศกัณฐ์ หรือ ท้าวชัตตคามที่เฝ้า

กำลังพูดถึงอยู่นี้ เมื่อกาลเวลาผ่านไปเทพทั้งหลายถูกปรับเปลี่ยนใหม่เพื่อให้ใกล้ชิดกับมนุษย์ยิ่งขึ้นด้วยการให้อวตารมาเป็น “ฤๅษี” สร้างบ้านแปลงเมืองให้มนุษย์อยู่ พร้อมกับทำหน้าที่พิทักษ์นครในรูปแบบของเลื้อบ้านเลื้อเมืองไปในตัว กล่าวโดยสรุปก็คือ คนพื้นเมืองในอดีตทั่วสุวรรณภูมิต่างก็เคยนับถือบูชาฤๅษีหรือเทพต่าง ๆ ในลัทธิพราหมณ์มาก่อนหน้าที่จะรู้จักศาสนาพุทธ อิสลาม และคาทอลิก

ในเขตที่ราบลุ่มน้ำปิงตอนบน เป็นเขตที่มีพัฒนาการเข้าสู่ความเจริญรุ่งเรืองรวดเร็วกว่าที่ราบเชิงเขาแห่งอื่น ๆ ในภาคเหนือของสยามประเทศ ทั้งนี้เพราะเขตนี้นับว่าพัฒนารวมจากภายนอกได้สะดวก กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมจึงขยายตัวเข้ามา โดยผ่านทางลำน้ำปิง และในบริเวณนี้ยังมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองขนาดใหญ่ พัฒนาการของชุมชนแบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

- 1) สมัยชุมชนพื้นเมือง “ลัวะ” 2) สมัยแคว้นหรือฤๅษี

1. สมัยชุมชนพื้นเมือง “ลัวะ” ลัวะหรือลวะเป็นชาวพื้นเมืองที่อยู่ในบริเวณนี้มาช้านานแล้ว และในอดีตลัวะมีอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ และกระจายไปถึงเมืองเชียงตุง และเมืองยองในเขตเชียงใหม่ ลำพูน ศูนย์กลางของลัวะที่เชียงตุงสุเทพ เพราะห่อฝูโปะและย่าสะ ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของลัวะ ที่อยู่เชียงตุงและเชื่อกันว่าฤๅษีวาสุเทพเป็นลูกหลานของปู่สะย่าสะ เช่นเดียวกับขุนหลวงวิลังคะหัวหน้าชาวลัวะยุคสุดท้ายก็เป็นลูกหลานปู่สะย่าสะ ตำนานเจ้าสุวรรณคำแดงกล่าวถึงถิ่นที่อยู่ของลัวะอยู่ในบริเวณเชียงตุงสุเทพและเรียงรายลงมาที่ราบริมน้ำปิง

2. สมัยแคว้นหรือฤๅษี พัฒนาการครั้งสำคัญของชุมชนโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่อำเภอ คือ การเข้าสู่สังคมเมืองที่

มีขนาดใหญ่และมีการจัดระเบียบสังคมซับซ้อนมากขึ้น กำเนิดเมืองหรือฤๅษีชนนับเป็นสัญลักษณ์ของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งใหญ่ ที่นำความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในภาคเหนือ

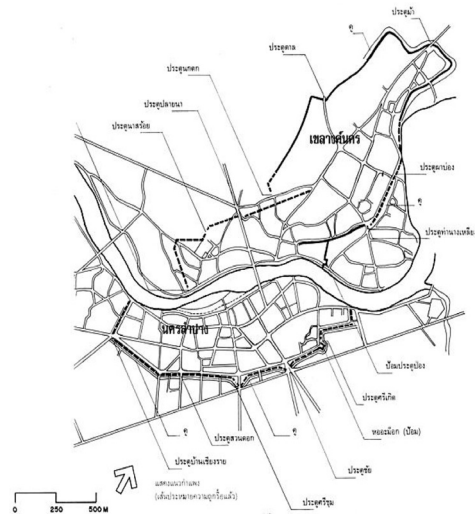
จามเทวีวงศ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับผังเมืองหรือฤๅษีว่า เมื่อพระวาสุเทพฤๅษี และพระสุกกทันตฤๅษี ได้รับเปลือกหอยสังข์ใหญ่ทะเลนั้นแล้ว ก็นำเอาเปลือกหอยสังข์นั้นหงายขึ้นในบริเวณส่วนภูมิภาคที่กำหนดไว้ให้นขยายให้กว้างออกไป ณ ภูมิภาคนั้น ได้มีรูปสัณฐานเป็นลักษณะเหมือนเปลือกหอยสังข์ วัดด้านยาวและด้านกว้างโดยรอบทั้งหมดเป็นเนื้อที่ 1,550 วา แล้วฤๅษีทั้งสองช่วยกันได้กำหนดขอบเขตคูคลองโดยรอบเมือง โดยนัยนี้ ถ้าพูดถึงผังเมืองหรือฤๅษีตามคัมภีร์ หรือตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวไว้ว่า คงจะได้รูปมีลักษณะคล้ายหอยสังข์ เหตุที่สร้างเมืองหรือฤๅษีให้มีรูปลักษณะคล้ายหอยสังข์เช่นนี้ คงจะถือเอาคติที่ว่าหอยสังข์คือสัญลักษณ์แห่งชัยชนะของพระนารายณ์ที่เป็นอวตารของพระวิษณุเป็นผู้บงการให้บริวารจับพระยานาคพันรอบเขาพระสุเมรุ ดังนั้น หอยสังข์จึงเกี่ยวโยงโดยทางอ้อมทางความคิดระบบภูมิจักรวาลอันมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นต้นฉบับการวางผังเมืองที่สำคัญยิ่ง แต่ทว่าการใช้หอยสังข์เป็นตัวกำหนด ผังเมืองแทนรูปภูมิจักรวาลมีความได้เปรียบอยู่มาก เพราะในด้านกายภาพของหอยสังข์เป็นรูปที่มีความอิสระและยืดหยุ่นได้ ไม่จำเป็นต้องจำกัดตัวให้อยู่ในรูปเลขาคณิตที่ตายตัวดังเช่นปราสาทหิน หรือผังเมืองของเขมร การวางผังเมืองด้วยรูปหอยสังข์นี้คงจะเข้ากับนิสัยใจคอของคนไทยได้ดีที่สุด เพราะให้ความหมายทางด้านภูมิจักรวาลด้วยวิธีง่าย ๆ และด้วยลักษณะผังเมืองที่ยืดหยุ่นได้ ดังรูปภาพที่ 1

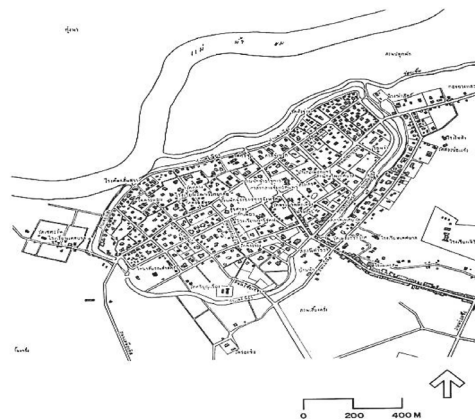
ภาพที่ 1 ผังเมืองศรีอยุธยา
(ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 2552)

ในส่วนของผังเมืองนครเขลางค์ เป็นนครที่มีอาณาบริเวณที่เหมาะสมกับการที่สร้างเป็นนครดังกล่าวแล้ว ผู้สร้างได้ยึดผังเมืองมีรูปลักษณะคล้ายกับรูปเปลือกหอยสังข์เช่นเดียวกับนครศรีอยุธยา มีคูคลองล้อมปราการปราสาทราชมนเฑียร ประตูเมืองมากพอกับการสัญจรและการป้องกันบ้านเมืองจากอริราชศัตรู ดังภาพที่ 2 นอกจากนครศรีอยุธยาและนครเขลางค์ มีผังเมืองมีรูปคล้ายเปลือกหอยสังข์แล้ว เมืองแพร่หรือเมืองโกศัย ก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่สร้างขึ้นด้วยผังเมืองรูปหอยสังข์ ดังภาพที่ 3 และอาจเป็นไปได้แม้จังหวัดเชียงใหม่หรือเมืองนครพิงค์ ซึ่งพระยามังรายได้สร้างขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 1839 นั้น ดูเหมือนว่าพระองค์ได้ทรงปรึกษากับสองสหายคือ พระเจ้าจ๋ามเมืองและพระยาร่วงหรือพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ถึงการวางผังเมือง ก็ได้ปรารภถึงผังเมืองรูปหอยสังข์ของพระवासเทพฤทัยและพระสุกกทันตฤทัย นำมาสร้างเมืองศรีอยุธยา จึงได้ตกลงกันตั้งเมืองส่วนด้านยาว 1,000 วา

ด้านกว้าง 400 วา ก็เป็นรูปวงรี ก็คือ ลักษณะหอยสังข์นั่นเอง

ภาพที่ 2 ผังเมืองนครเขลางค์
(ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 2552)

ภาพที่ 3 ผังเมืองแพร่
(ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 2552)

เส้นทางโบราณสถานในสมัยอาณาจักร ศรีอยุธยา จากหลักฐานการนำพระพุทธรูปจากกรุงละโว้ขึ้นมาเผยแพร่ในศรีอยุธยา นคร จากการที่वासเทพฤทัยและสุกกทันตฤทัย 2 สหายได้ช่วยกันสร้างเมืองศรีอยุธยาเสร็จแล้ว ได้ส่งนายคะวะยะ

เป็นทูตไปทูลขอพระนางจามเทวี พระราชธิดาพระเจ้ากรุงละโว้ และพระองค์ได้ทรงอนุญาตตามความสมัครพระทัยของพระนาง

ก่อนที่พระนางจะเสด็จมาเมืองหริภุญไชย ได้ทูลขอพระราชทานช่างต่าง ๆ เช่น สถาปติยกรรม วิศวกร นักประติมากรรม แพทย์ โหราจารย์ เศรษฐวานิช และกรรมกร ชดละ 500 คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระไตรปิฎกและพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกอีก 500 รูป ทั้งหมดนี้พระนางก็ได้รับพระราชทานทุกประการ นับได้ว่าพระนางได้ขึ้นมawangรากฐานพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือเถรวาทในหริภุญไชย หรือแคว้นล้านนาเป็นพระองค์แรก เพราะพระพุทธศาสนาที่เมืองละโว้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทวารวดีคู่กับนครปฐม สมัยนั้นเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกำลังเป็นที่นิยมนับถือกันอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าสงสัยเลยว่าพระพุทธศาสนาที่พระนางจามเทวีนำไปเผยแพร่ในนคร หริภุญไชยนั้น คือ พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือ เถรวาท

การสร้างวัดเป็นธรรมเนียมประเพณีมาตั้งแต่พุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ไม่นานเท่าใดนัก พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายเวฬุวันอุทยานเป็นอารามแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ นับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา นับแต่นั้นเป็นต้นมา ก็มีการสร้างถวายพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานต่อเนื่องกันมา เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างวัดพระเชตะวันมหาวิหาร เป็นต้น ในตำนานจามเทวีวงศ์มีหลักฐานปรากฏว่า พระนางจามเทวีได้สร้างวัดอยู่หลายตอนนับตั้งแต่เดินทางจากกรุงละโว้มาตามร่ายทาง

พระนางจึงมีโอกาสดำเนินการสร้างวัดไปพร้อมด้วยกับการเดินทาง ทั้งนี้เมื่อศึกษาหนังสือเรื่อง “ตำนานนางกษัตริย์” นางกษัตริย์ 16 พระองค์ ซึ่งได้กล่าวความหมายของ

“นางกษัตริย์” ว่าเป็น ชัตติยนารี ซึ่งไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าต้องเป็นนางพญาปกครองบ้านเมืองเท่านั้นแต่หมายรวมถึงชัตติยนารีที่มีความโดดเด่นเป็นที่เล้าขานสืบทอดกันมาในฐานะ “พระแม่เมือง” ได้รับการเคารพยกย่องกล่าวขานพระนามมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งราชนารีที่มีหลักฐานอ้างอิงหรือนักวิชาการเชื่อว่า มีตัวตนจริง และราชนารีที่มีเรื่องเล่าขาน แต่นักวิชาการยังไม่ยืนยันว่ามีตัวตนอยู่จริง และตัวผู้เขียนเองก็ยังมีอาจยืนยันการมีอยู่จริงด้วยเช่นกัน เรื่องราวของนางกษัตริย์ที่ถ่ายทอดมาให้อ่านกันนี้ มีทั้งผู้ที่มิเชื่อเสียเป็นที่ยึดกันโดยทั่วไปในหมู่คนไทย เช่นพระนางจามเทวีแห่งเมืองหริภุญไชย สมเด็จพระศรีสุริเยทัย และสมเด็จพระสุพรรณกัลยา เป็นต้น และผู้ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันในท้องถิ่น เช่น พระแม่เจ้าเหมซาลาแห่งนครศรีธรรมราช พระนางสามผิวแห่งเมืองฝางเชียงใหม่ และพระนางรายาอุยแห่งปัตตานี เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ของกษัตริย์ที่ได้สร้างบ้านแปงเมืองหรือเข้าไปมีส่วนในการปกครองนั้น มักจะข้องเกี่ยวกับการสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาขนาดใหญ่ เช่น พระบรมธาตุ วัดศาสนสถานอื่นๆ (นพวรรณ ยุติธรรม, 2549)

ตัวอย่างการสร้างวัดวัดธรรมนิยาราม ตำบลตันธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ตำนานอื่นเรียกวัดนี้ว่า วัดกู่ละมั่ง ต่อมาเรียกว่า วัดกู่มะลัก อยู่ห่างจากตัวเมืองลำพูนไปถนนป่าซาง ประมาณ 4 กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของถนนเมื่อ พ.ศ. 2474 วัดนี้พระครูบาศรีวิชัยได้มาสร้างเจดีย์ครอบเจดีย์องค์เดิม เป็นต้น วัดแห่งนี้ สร้างในปี พ.ศ. 1206 เมื่อพระนางเจ้าจามเทวี ได้เสด็จขึ้นเรือมาตามแม่น้ำปิงตามคำเชิญของพระฤๅษีवासเทพ เพื่อขึ้นครองเมืองหริภุญไชย เมื่อมาถึงท่าน้ำชื่อ เจียงตอง (ปัจจุบันอาจเป็นอำเภอจอมทอง) พระนางจึงหยุดพัก ลี้พล ณ ที่นั้นและ ได้ตรัสกับนายธนูผู้ขมังเวทย์

เป็นผู้จัดการคาตคะเน อิงธนูหาภูมิประเทศ ที่วิเศษที่จะสร้างวัด โดยที่พระนางเจ้าได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากลูกธนูไปตก ณ ที่แห่งใด จะให้สร้างองค์มหาเจดีย์และวัด ณ ที่แห่งนั้น กล่าวถึงองค์เจดีย์กู่ละม็ก ซึ่งพระนางเจ้าจามเทวีได้นำเอาพระธาตุของพระพุทธเจ้าบรรจุไว้ข้างใน และยังเอาลูกธนูเสี่ยงทายลูกนั้นบรรจุไว้ด้วย อีกทั้งยังได้สร้างพระพุทธรูปเนื้อทองสัมฤทธิ์ขนาดเท่ากับเรือนร่างของพระนางเจ้าบรรจุไว้ข้างในด้วย เพื่อให้เป็นที่กราบไหว้ของผู้คนทั้งหลายและให้เป็นศิริมงคลแก่ผู้เคารพบูชานำมาซึ่งความผาสุกความเจริญรุ่งเรือง (กิตติ วัฒนมะหัตม์, 2550)

ปัจจุบันวัดบรมนิยาราม (กู่ละม็ก) ตั้งอยู่เลขที่ 119 บ้านศรีชัย หมู่ 4 ตำบลต้นธง อำเภอมือง จังหวัดลำพูน สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ทั้งหมด 10 ไร่ 2 งาน 37 ตารางวา เสนาสนะประกอบด้วย วิหาร กุฏิสงฆ์ ศาลาบาตร และโรงครัว ปุชนิยสถานประกอบด้วยพระพุทธรูปปางสมาธิศิลปะละโว้ ศิลปะพระพุทธรูป ศิลปะพระฤๅษี ศิลปะละโว้ ธรรมาสันหลังที่ใช้สำหรับแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งสร้างโดยครูปาเจ้าศรีวิชัยและ องค์เจดีย์กู่ละม็กที่มองเห็นนี้เป็นองค์เจดีย์ที่สร้างครอบองค์เดิมโดยบารมีและฝีมือของครูปาเจ้าศรีวิชัย เมื่อ พ.ศ. 2475 ใช้เวลาในการก่อสร้าง 1 เดือน องค์เจดีย์กู่ละม็กถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพกราบไหว้ของผู้คนทั้งหลาย

ต่อมา เมื่อพระนางจามเทวีขึ้นครองราชย์สมบัติ ณ เมืองหริภุญชัยแล้ว ทรงสร้างพระอารามที่สำคัญประจำไว้ทั้ง 4 ทิศแห่งพระนคร เรียกว่า “จตุรพุทธปราการและสุสานหลวง” เพื่อเป็นพุทธปราการปกป้องกันภัยให้พระนครอยู่ยั่งยืนง ปราบจากภัยพิบัติทั้งหลายทั้งปวง ดังนี้

1. อาพัทธาราม (วัดพระคงฤๅษี) เป็น

พุทธปราการประจำทิศเหนือ (ตโต จ อาพทธาราม ตสฺส อุตฺตรทิสฺโต)

2. มหาสัตตาราม (วัดประตูลี) เป็นพุทธปราการรักษาพระนครทางทิศใต้ (ตโต มหาสตตาราม ตสฺส ทกฺขิณทิสฺโต)

3. อรัญญักรัชมการาม (วัดดอนแก้ว) เป็นพุทธปราการปกป้องพระนครทางทิศตะวันออก (ปาจันทิสฺโต ตสฺส กตฺวารญฺญการาม)

4. มหาวนาราม (วัดมहांวัน) เป็นพุทธปราการปกป้องรักษาพระนครทางทิศตะวันตก (ตโต มหาวนาราม ตสฺส ปจฺฉิมทิสฺโต)

วัดพระคงฤๅษี เดิมชื่อ “วัดอาพัทธาราม” พระนางจามเทวีโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อถวายพระภิกษุที่มาจากลังกา ใช้เป็นที่พำนักและบำเพ็ญสมณธรรมเป็นที่บรรจุ “พระคง” ตามตำนานกล่าวว่า วาสุเทพฤๅษี ได้ใช้ไม้เท้ากรีดพื้นเพื่อเขียนแผนผังเมืองลำพูนตรงพระเจดีย์นี้ พระนางจามเทวีจึงทรงสร้างพระเจดีย์ขึ้นเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยม แล้วให้นายช่างแกะสลักเป็นรูปพระฤๅษีทั้ง 4 ตนไว้ แต่ละตนถือไม้เท้าในมือ รูปปั้นแกะสลักฤๅษีสร้างด้วยศิลาแดง เมื่อทำเสร็จแล้วได้นำไปบรรจุไว้ภายในซุ้มประตูทั้ง 4 ด้านของพระเจดีย์ โดยทางทิศเหนือเป็นรูปवासุเทพฤๅษี ทิศตะวันออกเป็นรูปพระพรหมฤๅษี ทิศตะวันตกเป็นรูปของพระสมณนารคฤๅษี ทิศใต้เป็นรูปของสุกกทันตฤๅษี ซึ่งชาวลำพูนจะจัดประเพณีนมัสการและสงฆ์น้ำพระเจดีย์องค์นี้ภายหลังวันสงกรานต์ วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน อยู่ห่างจากกำแพงเมืองทางทิศใต้

วัดประตูลี หรือมหาสัตตาราม พระนางจามเทวีทรงโปรดให้สร้างขึ้นในคราวที่เสด็จขึ้นปกครองเมืองหริภุญชัย เพื่อใช้เป็นที่พักจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์เมื่อครั้งได้อาราธนามาจากกรุงละโว้ และเป็นพุทธปราการปกป้องคุ้มครองพระนครด้านทิศทักษิณ (ทิศใต้)

เป็นวัดที่มีกรุพระลือหน้ามงคล และพระเครื่องมากมาย เช่น พระลือหน้ามงคล พระเหล็ยมเล็ก พิมพ์นิยม พระสิบแปด เป็นต้น

วัดดอนแก้ว หรือวัดอรัญญิกรัมมการาม วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองลำพูน นับเป็นวัดที่สำคัญและเก่าแก่ในสมัยพระนางจามเทวี ภายหลังสายน้ำแม่ปิงและแม่น้ำกวังได้เปลี่ยนทางจึงทำให้วัดนี้อยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำกวัง โดยมีวัดพระยืนอยู่ทางทิศตะวันออก ในอดีตซึ่งเป็นกรุพระบาง พระปวย พระสามดอนแก้ว อันมีชื่อเสียง ปัจจุบันวัดดอนแก้วเป็นวัดร้างและเป็นที่ตั้งของโรงเรียนประจำหมู่บ้านเวียงยอง

วัดพระยืน ตั้งอยู่ที่บ้านพระยืน ตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง สันนิษฐานว่า พระนางจามเทวีทรงสร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 1213 (หลังครองราชย์ได้ 7 ปี) ซึ่งนับจนวันนี้มีอายุเก่าแก่มากถึงกว่า 1,300 ปี ชื่อของวัดพระยืน มาจากองค์พระพุทธรูปยืนเก่าแก่ ที่ตามเอกสารของวัดระบุว่า สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1606 ในสมัยพระเจ้าธรรมมิกราช (กษัตริย์องค์ที่ 32 แห่งหริภุญชัย) พระยืนองค์นี้หล่อด้วยทองสำริด สูง 18 ศอก (9 เมตร) เดิมประดิษฐานอยู่ในปราสาทสฤป (หลังพระวิหาร) ต่อมาในปี พ.ศ. 1712 พระยาเกือนา ผู้ครองพินนครเชียงใหม่และลำพูน ได้สร้างพระพุทธรูปยืนเพิ่มเติมขึ้นอีก 3 องค์ เจดีย์วัดพระยืน มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างจากเจดีย์ทั่ว ๆ ไปในเมืองไทย เป็นศิลปกรรมพม่า คล้ายกับเจดีย์วัดสัพพัญญูในเมืองพุกาม สร้างยกพื้นลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ มีบันไดเดินขึ้นสู่ลานประทักษิณชั้นบนที่ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว และมีเจดีย์บริวารองค์เล็กอยู่ทั้ง 4 มุม ส่วนเรือนธาตุเป็นองค์ 4 เหลี่ยม มีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้าน ภายในประดิษฐานองค์พระพุทธรูปยืนสีทอง เนื้อหินไปเป็นมาลัยเถา 4 เหลี่ยม ซ้อน 3 ชั้น ยอดเป็นฉัตรสีทองอร่าม หน้าเจดีย์

วัดนี้มีพระพุทธรูปหันหน้าเข้าหาองค์เจดีย์ที่กำลังอยู่ระหว่างการก่อสร้างเจดีย์วัดพระยืน ยังมีอีกสิ่งชวนสังเกตที่ไม่มีบอกไว้ตามเอกสารทั่วไป นั่นก็คือที่บันไดทางขึ้นลานประทักษิณด้านหนึ่ง มีการสร้างรูปปูนปั้นนูนต่ำรูปเสือประดับไว้

วัดมหาวัน หรือวัดมหาวนาราม วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองลำพูน เป็นวัดหนึ่งในสี่ของวัดสี่มุมเมืองที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด วัดนี้สร้างมาตั้งแต่ครั้งพระนางจามเทวีขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย สิ่งที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปนาคปรกที่เชื่อกันว่า คือพระพุทธรูป หรือพระศิวะ ซึ่งพระนางจามเทวีอัญเชิญมาจากกรุงละโว้ ปัจจุบันชาวเมืองเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระรอดหลวง” หรือ “พระรอดลำพูน” ซึ่งมีความสำคัญและเป็นแบบพิมพ์ในการจำลองทำพระเครื่องที่ลือชื่อกรุหนึ่งคือ พระรอดมหาวัน

นอกจากวัดทั้ง 4 ที่พระนางจามเทวีทรงสร้างแล้ว ยังมีอีกวัดหนึ่ง คือ วัดมาลวาราม (วัดสันป่ายาง) ทางทิศตะวันออก เฉียงเหนือของนครหริภุญชัย วัดนี้อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางถนนอินททยงยศ ประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นอารามที่ใช้เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระนางจามเทวีและพระเจ้ามโหตรทิศ พร้อมกับเป็นที่ตั้งพระเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระเจ้านันทยศในกาลต่อมาด้วย วัดสันป่ายาง ชื่อเดิม “วัดขอมลำโพง” สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1074 แต่เดิมเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ มีพระจากพม่าเข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนาชาวบ้านเลื่อมใส จึงเปลี่ยนแปลงเทวสถานเป็นวัด ชื่อว่า “วัดขอมลำโพง” เป็นวัดทางพระพุทธศาสนา วัดแรกของล้านนา โดยชาวบ้านที่พร้อมใจกันสร้างขึ้นเพื่อถวายไว้ในบวรพุทธศาสนา หลังจากสร้างเสร็จจึงได้มีการอัญเชิญเอาพระอัฐิ

ธาตุของพระอิตรสาวกของพระพุทธองค์ คือ พระสารีบุตรและพระโมค คัลลานะ มาบรรจ ไว้ ณ ที่เจดีย์ของวัดสันป่ายางหลวง

สอดคล้องกับประวัติศาสตร์เล่าว่า พระฤๅษณ์หนึ่งได้สร้างเมืองหริภุญชัยไว้ และเมื่อสร้างเสร็จได้ส่งทูตไปยังเมืองลพบุรีเพื่อขอ เจ้าเมืองมาปกครองเมืองหริภุญชัย ซึ่งบุตรชายของเจ้าเมืองลพบุรีปฏิเสธ จึงได้ส่งพระนางจามเทวีขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองแทน ขณะนั้นพระนางจามเทวีตั้งครรภ์ได้สามเดือน พระนางได้นำบริวารหมู่ใหญ่จำพวกละ 500 คน พระมหาเถระทรงพระไตรปิฎก 500คน ล่องเรือมาตามแม่น้ำโขงเป็นเวลา 7 เดือน และพระนางได้คลอดลูกแฝด ตั้งชื่อว่า มหันตยศ และอนันตยศ ซึ่งเป็นสาเหตุให้หริภุญชัยรับศิลปะแบบทวาราวดี และการนับถือศาสนาแบบเถรวาทเข้ามา เช่น วัดกุฎีด พระพุทธรูปในวัดเป็นแบบทวาราวดี ซึ่งต่อมาเรียกศิลปะแบบหริภุญชัย ลักษณะจะเป็นพระโอษฐ์หนา พระกรรณยาว” (วิโรจน์ อินทนนท์, 2557)

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่สาม คือ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเมืองลำพูน พบว่า เมืองเก่าลำพูนหรือศูนย์กลางอาณาจักรหริภุญชัยเป็นเมืองโบราณที่เก่าแก่ที่สุดในแอ่ง ที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนรูปแบบเมืองเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบโดยมีผังเมืองเป็นรูปรีหรือที่เรียกว่ารูปหอยสังข์ ขนาดของความกว้างประมาณ 450 เมตร ความยาวประมาณ 825 เมตร ด้านกว้างทางทิศเหนือมีความกว้างกว่าทิศใต้เล็กน้อย การตั้งเมืองอาศัยลักษณะภูมิประเทศ จึงกำหนดให้ตัวเมืองด้านตะวันออกติดแม่น้ำเป็นลักษณะของเมืองในยุคแรกที่ไม่ต้องใช้เทคนิควิทยาการในการสร้างเมืองมาก นักการวางแผนผังเมืองมีแนวคิดว่างเมืองคือสิ่งมีชีวิตซึ่งองค์ประกอบของเมืองเปรียบเสมือนอวัยวะที่ประกอบกันเป็นร่างกายและ

ใช้คติความเชื่อในเรื่องทิศประกอบกับลักษณะทางกายภาพของเมืองนำมาสู่การกำหนดพื้นที่ใช้สอยโดยตอนเหนือถือเป็นอวัยวะส่วนศีรษะอยู่ในทิศมงคลและเป็นถิ่นหลังเต่าจึงเป็นที่ตั้งของพระราชวังช่วงหลวงคุ้มเจ้าพระคลังสมบัติและวัดสำคัญส่วนตอนใต้ถือเป็นอวัยวะส่วนขาเป็นทิศที่ด้อยกว่าและเป็นตลาดต่ำจึงเป็นที่อยู่เสนาบดีเจ้าชั้นรองโรงช้างโรงม้า ผังเมืองหริภุญชัยกำหนดวางแกนหลักในแนวเหนือ - ใต้คือแนวถนนอินทโยนกในปัจจุบัน (สรวิสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2551)

เมื่อศึกษาแกนหลักอยู่ในแนวตั้งเริ่มจากประตูช้างสีด้านทิศเหนือผ่านกลางเมืองลงมาถึงประตูสี่ด้านทิศใต้ แกนนี้มีความสำคัญเสมือนสันหลังของเมืองซึ่งถือเป็นแกนแห่งอำนาจสองข้างทางที่แนวแกนผ่านไปจะเป็นที่ตั้งสถานที่สำคัญ เช่น วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร พระราชวังพระลานหรือช่วงหลวงแกนรองลงมาอยู่ในแนวทิศตะวันออก ทิศตะวันตกลักษณะตัดกับแกนตั้งคือตั้งแต่ประตูมหาด้านทิศตะวันตกไปตามถนนมุกดาและถนนไชยมงคลไปถึงท่าน้ำด้านทิศตะวันออกบริเวณที่แกนตั้งกับแกนนอนตัดกันเป็นจุดกึ่งกลางเวียงเกิดการแบ่งพื้นที่ในเวียงเป็น 2 ตอนโดยมีแนวแกนนอนเป็นเขตแบ่งแยก

การทำวิจัยเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมไม่สามารถแยกออกจากร่มเงาของพระพุทธศาสนาที่มีคำถามและสิ่งที่ต้องให้ค้นหาอีกมากมาย เพียงแต่ใครจะกล้าตั้งคำถามได้ลึกซึ้งสักแค่ไหน ไม่อยากให้เกิดมาก แต่ความเป็นจริงมันได้มาจากการวิจัย และการวิจัยยังเป็นสิ่งยืนยันหากเราจะใช้หลักข้างข้อมูลต่าง ๆ ที่พึงลึกมาแต่ดั้งเดิม ดังนั้นการศึกษาเมืองหริภุญชัย ให้มองถึงแก่นแท้ของวัฒนธรรม อย่ามองเพียงด้านที่เห็นในปัจจุบัน ต้องมองว่าในปัจจุบันยังมีความเป็นอดีต เป็นประวัติศาสตร์

ฝังลึกอยู่ในสายเลือดของคนในพื้นที่นี้ หากเราหาความสัมพันธ์ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่นี้อย่างแท้จริง เราก็สามารถทำให้ประวัติศาสตร์เปลี่ยนได้ (สมโชติ อ๋องสกุล, 2557)

กระบวนการสร้างการเรียนรู้แบบธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในเขตเมืองลำพูน จากการถอดบทเรียนจากการศึกษา พบว่า เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ผูกขาดโดยใคร หรือผู้ใดผู้หนึ่ง หรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการถ่ายทอด สืบทอดสิ่งที่ดีมีคุณค่าของชุมชนจึงมีระบบและกลไก ในการจัดการความรู้ที่หลากหลาย ประเด็นปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่าปัจจุบันระบบและกลไกในการจัดการความรู้ของชุมชนกลับถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย อันเป็นผลมาจากผู้มีอำนาจจากส่วนกลางครอบงำ และยึดยึดความรู้จากภายนอกให้กับชุมชน โดยละเลยความรู้และภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์เป็นตัวตนของชุมชนในท้องถิ่น นั้น ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2553)

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาประวัติและความเป็นมาเกี่ยวกับคัมภีร์จามเทวีวงศ์ คัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีทรงเสด็จมาครองนครหริภุญไชยตามคำอัญเชิญของพระฤาษี มีเนื้อหาหรือเรื่องราวเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ระหว่างพระองค์กับขุนหลวงวิลังคะ แห่งเมืองระมิงค์ปรากฏเป็นหลักฐานประจักษ์พยานให้เห็นถึงปัจจุบัน

2. เส้นทางโบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์ พระนางจามเทวีได้นำพระพุทธศาสนาจากกรุงละโว้ขึ้นมาเผยแพร่ในหริภุญไชย ก่อนที่พระนางจะเสด็จมาเมืองหริภุญไชย ได้ทูลขอพระราชทานช่างต่าง ๆ

ตามเสด็จมาด้วย นับได้ว่าพระนางได้ขึ้นมawangรากฐานพระพุทธศาสนาให้เกิดความมั่นคงในหริภุญไชยนคร

3. แนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์ คือ การดูแลรักษาโครงสร้างของโบราณสถาน ให้คงไว้ตามสภาพเดิมและชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้น การบูรณะการซ่อมแซมให้เหมือนเดิม การทำให้โครงสร้างของโบราณกลับคืนสู่สภาพเดิม สิ่งสำคัญในการอนุรักษ์บำรุงรักษาโบราณนั้นก็คือสร้างจิตสำนึก ความรัก ความหวงแหนของคนในพื้นที่และรู้จักคุณค่าความเป็นมาของโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภายใต้วัฒนธรรมแห่งภูมิปัญญาของพระพุทธศาสนาให้คงความงดงามอย่างถาวรสืบต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ผ่านมา มีสาเหตุอยู่หลายประเด็น คือ ประการแรกเจ้าอาวาสและชุมชนไม่ค่อยมีองค์ความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติโบราณสถาน ที่จะนำมาซึ่งการอนุรักษ์โบราณสถานได้อย่างถูกต้อง ประการที่สอง ขาดแผนแม่บทที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่องในการอนุรักษ์โบราณ ทำให้ขาดความร่วมมือในการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ และประการสุดท้ายขาดกระบวนการทัศน์และเวทีแลกเปลี่ยนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน การพัฒนาเอกสาร ตำราทางวิชาการในการอนุรักษ์โบราณยังไม่เพียงพอในการสร้างความรู้ความเข้าใจ ให้แก่ชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

1. การนำผลการวิจัยไปใช้ในการเผยแพร่ให้สาธารณชนได้เกิดความตระหนักและรับทราบผลการดำเนินงานอนุรักษ์โบราณสถานสำคัญของเมืองลำพูน
2. การนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดทางวัฒนธรรมให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชาวล้านนาในยุคปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเชิงพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมโดยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่มีเวทีประชุมแสดงความคิดเห็นในการอนุรักษ์โบราณสถานสำคัญในเมืองลำพูน
2. ควรมีการศึกษาอิทธิพลของคติความเชื่อของพระนางจามเทวีในพื้นที่ต่าง ๆ รวมไปถึงคติปรัมปราเกี่ยวกับพระนางจามเทวีเพื่อนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2550). *จอมนางหริภุญชัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. (2530). *กาพย์เจ็ญจามเทวีและวิรังคะ*. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *ผีเจ้านาย*. กรุงเทพฯ: พายัพออฟเซตปรีน.
- ชนะรัชต์ สุภาแสน. (2554). *วิวาทะการเป็นผู้นำของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรหริภุญไชย*. การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนาคารกรุงเทพ. (2552). *ลักษณะไทยของเมืองไทยและคนไทยผ่านทางวัฒนธรรม*.
สืบค้น 26 มิถุนายน 2557 จาก <http://www.laksanathai.com/book2/p273.aspx>
- ธนาคารกรุงเทพ. (2552). *ลักษณะไทยของเมืองไทยและคนไทยผ่านทางวัฒนธรรม*.
สืบค้น 26 มิถุนายน 2557 จาก <http://www.laksanathai.com/book2/p274.aspx>
- ธนาคารกรุงเทพ. (2552). *ลักษณะไทยของเมืองไทยและคนไทยผ่านทางวัฒนธรรม*.
สืบค้น 26 มิถุนายน 2557 จาก <http://www.laksanathai.com/book2/p275.aspx>
- นพวรรณ ยุติธรรม. (2549). *ปริทรรศน์หนังสือ : นิทาน*. วารสารศรีปทุม. ชลบุรี.
สืบค้น 17 กุมภาพันธ์ 2555. จาก <http://www.east.spu.ac.th/journal/booksearch/upload/1266-145-147book.pdf>.
- พระโพธิ์รังสี. (2510). *คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย*. (แปล) พระปริยัติธรรมธาดา (แพตลาลักษณ์), (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, เจษฎา สอนบาลี, (2556). *เทวบุตรหลวงของชาวยอง*, เอกสารประกอบการประชุมเสวนาเชิงประชาพิจารณ์ ภาษา ศาสนา ศิลปะ และพิธีกรรมของชาวยอง : มองผ่านเทวบุตรหลวง เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.

- วราภา เลหาเพ็ญแสง. (2545). *วิเคราะห์ตำนานภาคเหนือเพื่อการสอนวรรณกรรมท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2557) “การอนุรักษ์โบราณสถานจังหวัดลำพูน” สัมมนาวิชาการ, 22 เมษายน 2557. ณ ห้องประชุมศรีปริยัติ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก
- ศรีศักร วัลลีโกดม. (2553) *ทัศนะนอกรีต : สังคม - วัฒนธรรม ในวิถีการอนุรักษ์*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สมชาติ จีงสิริอารักษ์. (2558). *ประวัติ แนวคิด ทฤษฎีและการปฏิบัติการในการอนุรักษ์โบราณสถาน*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมโชติ อ๋องสกุล. (2557) “การอนุรักษ์โบราณสถานจังหวัดลำพูน” สัมมนาวิชาการ, 22 เมษายน 2557. ณ ห้องประชุมศรีปริยัติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่วัดสวนดอก.
- สร้อยวดี อ๋องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2554). *สังคมและวัฒนธรรมล้านนาจากคำบอกเล่า*. เชียงใหม่: ส.การพิมพ์.

